

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПЕТРУШКА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 368.914

**ДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ
РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

ТЕРНОПІЛЬ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Кириленко Ольга Павлівна,
Тернопільський національний економічний
університет,
завідувач кафедри фінансів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Тропіна Валентина Борисівна,
Чернігівський державний інститут економіки і
управління,
завідувач кафедри економічної теорії

кандидат економічних наук, доцент
Ріппа Марія Богданівна,
Національний університет Державної податкової
служби України,
доцент кафедри фінансів

Захист відбудеться 27 лютого 2014 р. о 14⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д58.082.01 Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий « 24 » січня 2014 р.

**Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор**

Т. О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Пенсійна система, відіграючи винятково важливу роль у регулюванні соціального та економічного розвитку країни, потребує постійної адаптації до умов сьогодення. Це зумовлює об'єктивну необхідність у її реформуванні. Під час реалізації пенсійної реформи відбувається корегування ролі державного пенсійного страхування як у межах самої пенсійної системи, так і в національній економіці та суспільстві. В Україні останніми роками пенсійна система перебуває в умовах перманентного реформування. Процес її реформування розширює можливості держави у досягненні пріоритетних цілей свого розвитку. Незважаючи на певні здобутки, одержані у процесі пенсійної реформи, сьогодні не спостерігається суттєвого прогресу у вирішенні найгостріших соціальних проблем країни. В умовах глибокої економічної кризи різко загострилися проблеми формування ресурсів Пенсійного фонду України, необхідних для здійснення передбачених законодавством виплат. Основні проблеми пенсійної системи переважно зумовлені саме недоліками діючої практики державного пенсійного страхування. Таким чином, сьогодні державне пенсійне страхування потребує подальшого удосконалення з урахуванням дії сучасних викликів економічного і соціального розвитку на основі науково обґрунтованих рекомендацій.

Вагомий внесок у дослідження проблеми функціонування державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи здійснили такі українські вчені, як: А. Бахмач, О. Васильєв, А. Гриненко, О. Кириленко, О. Коваль, Е. Лібанова, О. Макарова, В. Новиков, Д. Полозенко, М. Ріппа, І. Сазонець, А. Сидорчук, О. Соломка, Л. Ткаченко, В. Тропіна, В. Толуб'як, А. Федоренко, М. Шаварина, Н. Шаманська, С. Юрій, А. Якимів та ін.

Незважаючи на те, що у вітчизняній науковій літературі державному пенсійному страхуванню приділено значну увагу, публікації стосуються здебільшого окремих аспектів функціонування вітчизняної пенсійної системи. Залишаються недостатньо вивченими проблеми системного удосконалення управління фінансами Пенсійного фонду України.

Питання функціонування пенсійних систем та ролі в них держави досліджували зарубіжні науковці, зокрема: Н. Борисенко, Ш. Бланкарт, С. Бровчак, С. Васін, К. Гайдук, Л. Дегтяр, В. Заболоцкая, Л. Котлікофф, Т. Малєва, В. Матвієнко, В. Назаров, Ю. Ольсевич, П. Орлов-Карба, М. Рашид, В. Роїк, С. Смирнов, А. Соловійов, Дж. Стігліц, Е. Уайтхауз, Е. Фульц, Л. Хандріх, Е. Хижний, А. Хілман, Р. Хольцман та ін. У наукових працях зарубіжних вчених ґрунтовно досліджено проблематику державного пенсійного страхування в період економічних і суспільних трансформацій. Проте ці напрацювання базуються на ментальних, історичних та інших важливих особливостях тих чи інших країн. Характерні риси трансформаційного процесу в Україні зумовлюють потребу в проведенні додаткових наукових пошуків щодо удосконалення державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи. У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні комплексного дослідження удосконалення державного пенсійного страхування в сучасних умовах інтенсивних суспільних і економічних трансформацій.

Недостатність теоретичного розроблення і необхідність практичного вирішення вказаної проблеми зумовили вибір теми та визначення мети дослідження і його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідних робіт, що виконуються колективом кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету за держбюджетними темами “Формування фінансового механізму сталого розвитку України” (державний реєстраційний номер 0110U008613), “Стратегічні орієнтири вдосконалення державного пенсійного страхування в Україні” (державний реєстраційний номер 0112U000735) та “Вдосконалення адміністрування єдиного соціального внеску в умовах пенсійної реформи” (реєстраційний номер 0113U000846), у межах яких здобувачем запропоновано рекомендації щодо нормативно-правового й інституційного вдосконалення функціонування державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних положень і обґрунтування пріоритетних напрямків розвитку державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи України. Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких завдань:

- розвинути концептуальні основи державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи;
- обґрунтувати теоретичні засади функціонування державного пенсійного страхування в період суспільних і економічних трансформацій;
- дослідити інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні та розробити пропозиції щодо їх вдосконалення;
- оцінити практичні аспекти мобілізації ресурсів до бюджету Пенсійного фонду України та здійснення пенсійних виплат;
- узагальнити практичний досвід призначення різних видів пенсій та з'ясувати наявні у цій сфері проблеми;
- сформулювати рекомендації щодо оптимізації доходів Пенсійного фонду України;
- запропонувати цілісну систему заходів, спрямованих на удосконалення пенсійних виплат у межах державного пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження є пенсійна система України в умовах проведення пенсійної реформи.

Предмет дослідження – фінансові відносини, що виникають у процесі функціонування державного пенсійного страхування в Україні.

Методи дослідження. У дисертації використано сукупність спеціальних, конкретно-наукових, загальнонаукових і загальних методів, що сприяло забезпеченню концептуальної єдності дослідження. Обґрунтування теоретичних положень державного пенсійного страхування здійснено на основі семантичного аналізу, методів індукції й дедукції, формалізації та логічного підходу до вивчення відповідних процесів (перший розділ). Аналіз формування та використання бюджету Пенсійного фонду України проведено за допомогою емпіричного пізнання, групування, порівняння, аналізу, синтезу, спостереження і графічного аналізу

(другий розділ). Окреслення напрямків удосконалення державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи здійснено на основі методів узагальнення, переходу від абстрактного до конкретного та від конкретного до абстрактного, формально-логічних методів (третій розділ).

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення світової економічної думки та наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених із проблем державного пенсійного страхування.

Інформаційну основу дослідження становлять Конституція України, чинні нормативно-правові акти, що регламентують функціонування пенсійної системи; звітні дані й аналітичні матеріали Пенсійного фонду України, матеріали Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в окресленні шляхів вирішення проблеми державного пенсійного страхування та розробленні рекомендацій, спрямованих на його вдосконалення в умовах пенсійної реформи. Основні результати дисертаційної роботи, що містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– обґрунтовано екзогенні та ендогенні чинники реформування пенсійної системи в країнах з ринковою економікою та демократичними відносинами. Доведено, що функціонування державного пенсійного страхування має враховувати їхню дію з метою ефективного виконання функцій пенсійної системи в процесі її реформування. Розмежування екзогенних та ендогенних чинників дало змогу обґрунтувати наукові підходи до оцінювання результатів функціонування державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи;

удосконалено:

– систематизацію функцій державного пенсійного страхування з виокремленням функції регулювання економіки, яка полягає у впливі на економічні процеси: розподіл валового внутрішнього продукту на споживання і нагромадження; інвестиційні процеси; обсяг і структуру споживання; величину і структуру попиту; ефективність національного виробництва через інтенсифікацію застосування чинників виробництва (насамперед праці). Дослідження функції економічного регулювання дає змогу чітко визначати наслідки реформування пенсійної системи загалом для економіки країни та державного пенсійного страхування зокрема;

– обґрунтування перспектив розвитку державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи на основі застосування інституційної теорії. Доведено доцільність врахування впливу як формальних, так і неформальних інституцій на розвиток державного пенсійного страхування. На відміну від наявних досліджень, запропонований підхід дає змогу забезпечити цілісність концепції реформування пенсійної системи, її дієвість та оптимізацію у ній ролі державного пенсійного страхування;

дістали подальшого розвитку:

– трактування поняття “державне пенсійне страхування” як регламентованих державою економічних відносин суб’єктів ринку праці (держави, працівників і

роботодавців), що передбачають компенсацію наслідків соціальних ризиків, котрі призводять до повної або часткової втрати заробітку для працюючих – внаслідок втрати працездатності при настанні старості, інвалідності; для непрацездатних членів сім'ї – внаслідок інвалідності, втрати годувальника; для окремих категорій працюючих – по досягненню встановленого стажу роботи у визначених сферах трудової діяльності, внаслідок чого відбувається погіршення матеріального становища і пов'язана з цим зміна соціального статусу осіб і членів їхніх сімей. На відміну від існуючих підходів, запропоноване визначення дає змогу забезпечити комплексність та багатогранність дослідження державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи;

– наукові підходи до обґрунтування економічної природи державного пенсійного страхування як об'єктивної необхідності, зумовленої, з одного боку, потребою суспільства у соціальному захисті, що формується під впливом індустріалізації економіки та появи урбанізованих працівників, які мають єдине джерело доходу – заробітну плату, розвитком у суспільстві гуманістичних цінностей, формуванням громадянського суспільства; а з іншого – неможливістю суб'єктів ринкової економіки ефективно забезпечити суспільний попит на згаданий вид послуг через високі трансакційні витрати, несприятливий добір страхувальників через асиметрію інформації про страхувальників та неможливість індексування пенсійних виплат. Дослідження природи державного пенсійного страхування в діалектичній єдності двох груп протилежних векторів дало змогу комплексно розкрити його найважливіші властивості як елемента пенсійної системи в умовах її реформування.

Практичне значення одержаних результатів. Практичну цінність мають рекомендації автора, спрямовані на оптимізацію управління фінансами державного пенсійного страхування в період реформування пенсійної системи. Основні пропозиції можуть бути використані у процесі проведення пенсійної реформи в Україні органами державного управління та Пенсійним фондом України.

Пропозиції автора, що стосуються ефективності управління фінансами пенсійної системи, реалізовані Пенсійним фондом України (довідка № 7631/07 від 26.03.2013 р.). Рекомендації щодо врахування обґрунтованих у дисертації пропозицій щодо запровадження ефективної системи інформування населення про очікувані пенсійні виплати взято до уваги Головним управлінням Пенсійного фонду України в Тернопільській області (довідка № 3556/01 від 29.08.2013 р.). Розробки автора, спрямовані на підвищення прозорості формування та використання ресурсів Пенсійного фонду України, а також розширення ролі в управлінні цим процесом застрахованих осіб і роботодавців, враховані в діяльності Управління Пенсійного фонду України в місті Тернополі (довідка № 18152/01 від 02.09.2013 р.). Результати дисертаційної роботи впроваджені в навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-33/1995 від 30.09.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно написаною науковою працею. Наукові положення, висновки та пропозиції одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті положення та ідеї, що є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідались та отримали позитивну оцінку на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Перспективи розвитку фінансових систем європейських країн в умовах виходу з кризи” (м. Львів, 2010 р.), “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (м. Тернопіль, 2011 р.), “Перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Тернопіль, 2012 р.), “Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ” (м. Тернопіль, 2011 р., 2012 р., 2013 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 15 наукових працях загальним обсягом 7,6 д. а. (з яких особисто автору належить 7,07 д. а.), у тому числі 7 публікацій у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у колективній монографії, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 6 тез доповідей за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний обсяг роботи становить 198 сторінок друкованого тексту. Дисертація містить 15 таблиць та 24 рисунки. Список використаних джерел налічує 227 найменувань на 23 сторінках. У роботі подано 13 додатків на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

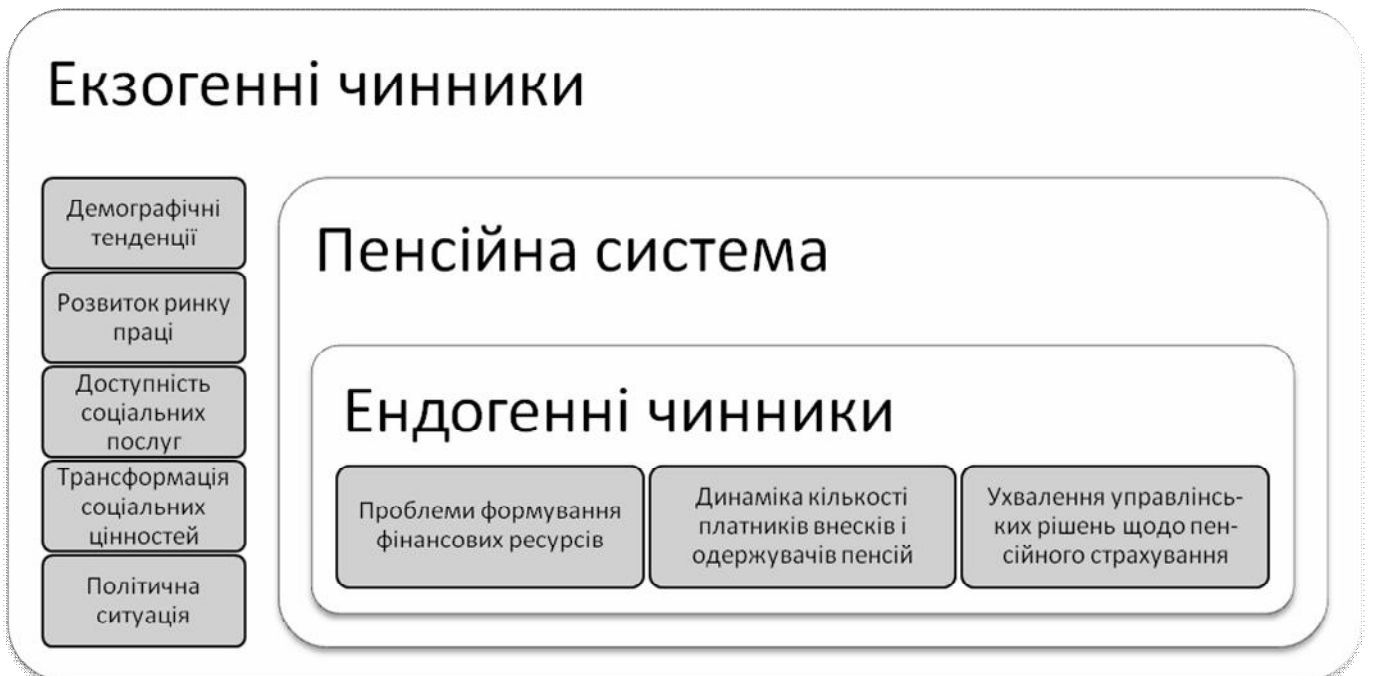
Розділ 1 «Теоретична концептуалізація державного пенсійного страхування» присвячено дослідженню теоретичних основ державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи, розглянуто основні закономірності еволюції державного пенсійного страхування та чинники, що її зумовлюють, висвітлено інституційні основи державного пенсійного страхування в Україні.

Функціональне призначення державного пенсійного страхування визначається особливістю побудови пенсійної системи тієї чи іншої країни на певному етапі свого розвитку. Державне пенсійне страхування, будучи важливою складовою системи пенсійної системи, залежить як від загальних тенденцій її розвитку й еволюції ролі в економічній та соціальній системах країни, так і від реформування самої структури пенсійної системи. Пенсійна система є важливим елементом фінансової системи будь-якої розвиненої держави, від якої залежить добробут громадян та ефективність функціонування економіки.

У дисертаційній роботі набув подальшого розвитку понятійний апарат з предмету дослідження, зокрема удосконалено поняття “державне пенсійне страхування”, що сприяло більш чіткій ідентифікації суб’єктів державного пенсійного страхування та повнішому розумінню можливих ризиків, які слугують підставою для здійснення відповідних виплат. Застосований підхід створив умови для проведення системного дослідження державного пенсійного страхування як одного з елементів комплексу заходів, що забезпечують життєдіяльність людини.

На теоретичному рівні доведено виконання державним пенсійним страхуванням двох основних функцій: функцію оплати частини вартості робочої сили у непрацездатний період та соціальну функцію. Обґрунтовано, що крім цих основних функцій, державне пенсійне страхування виконує функцію економічного регулювання. Виокремлення функції економічного регулювання дає змогу чітко визначати наслідки реформування державного пенсійного страхування для економіки країни. Ухвалення економічно обґрунтованих рішень – це необхідна умова підвищення конкурентоспроможності національної економіки і забезпечення стійкості економічної системи на тривалий період.

У дисертаційній роботі доведено доцільність ідентифікації ендогенних і екзогенних чинників, що зумовлюють об'єктивну необхідність реформування пенсійної системи (рис. 1). Удосконалення державного пенсійного страхування має відбуватися з урахуванням впливу всіх чинників, що обумовлюють реформування пенсійної системи.

Рис. 1. Чинники, які впливають на реформування пенсійної системи і трансформацію функціонального призначення державного пенсійного страхування¹

У роботі визначено, що об'єктивну оцінку результативності державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи можна зробити лише на основі дослідження спроможності реалізації покладених на державне пенсійне страхування функцій, а також повноти і своєчасності врахування чинників, що зумовлюють необхідність реформування пенсійної системи.

Обґрунтовано, що державне пенсійне страхування функціонує під впливом формальних і неформальних норм, які регламентують відносини між економічними суб'єктами. У складі інституцій, що визначають поведінку суб'єктів державного пенсійного страхування, домінують формальні норми.

¹ Складено автором самостійно.

Позитивний вплив на функціонування державного пенсійного страхування справляють положення нормативно-правових актів, відповідно до яких найважливіші елементи цього виду соціального страхування можуть бути врегульовані виключно законодавчими актами. Чинна законодавча база передбачає значний потенціал розвитку державного пенсійного страхування в умовах багаторівневої пенсійної системи на ринкових засадах. Суттєво погіршує інституційне забезпечення державного пенсійного страхування в нашій державі дія біля 30 законодавчих актів, які встановлюють певні виключення і преференції для окремих категорій застрахованих осіб. Недоліком формальних інституцій є нечіткість положень, що передбачають участь громадянського суспільства в управлінні фінансами Пенсійного фонду України.

У нашій державі нерозвинені неформальні інституції, що визначають поведінку суб'єктів державного пенсійного страхування, зокрема людей. Обґрунтовано, що значний вплив на цей процес мала відсутність у нашій країні традицій державного пенсійного страхування, яке базувалося б на ринкових засадах. Проблеми неформальних інституцій державного пенсійного страхування полягають у схильності до перекладання обов'язку щодо матеріального забезпечення населення у непрацездатному віці на державу, значному несприйнятті недержавного пенсійного забезпечення. Крім цього, вказано на недоліки організації застрахованих осіб у дієві групи впливу, які були б спроможні ефективно відстоювати інтереси працівників у державному пенсійному страхуванні. На теоретичному рівні доведено необхідність врахування чинника часу, необхідного для формування відповідних неформальних інституцій під час вжиття заходів щодо вдосконалення державного пенсійного страхування в Україні.

У розділі 2 «Аналіз практики державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи України» проведено детальне дослідження практики функціонування державного пенсійного страхування в період пенсійної реформи та виявлено недоліки у цьому процесі.

Реалізація функцій державного пенсійного страхування в Україні передбачає акумулювання необхідних фінансових ресурсів. Під час аналізу практики мобілізації доходів до бюджету Пенсійного фонду України зроблено висновок про наявні гострі недоліки в цьому процесі, що призводили до значної нестабільності фінансового становища Пенсійного фонду України. Значні зміни у динаміці надходжень Пенсійного фонду України стосувалися зовнішніх джерел фінансування його дефіциту. Залучення коштів державного бюджету до Пенсійного фонду України на покриття його дефіциту вперше з початку активного реформування пенсійної системи відбулося в 2005 р. у розмірі 16 344,7 млн. грн. (табл. 1).

У 2007 р. кошти державного бюджету для покриття дефіциту Пенсійного фонду України залучено не було, однак із цього року започатковано нову практику – одержання позичок з єдиного казначейського рахунка для покриття тимчасових касових розривів, пов'язаних з виплатою пенсій. У 2007 р. таким чином було залучено до Пенсійного фонду України 2 413,5 млн. грн., а максимальний розмір такої позички у 2009 р. становив 17 374,7 млн. грн. Залучення значних обсягів

фінансових ресурсів для покриття дефіциту Пенсійного фонду України на наш погляд, не було зумовлено заходами щодо реформування пенсійної системи.

Таблиця 1

Динаміка надходжень до бюджету Пенсійного фонду України у 2002–2012 рр.²

(млн. грн.)

Рік	Залишок на початок року	Власні надходження	Дотації з Державного бюджету України	Кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду України	Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	Кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	Позичка з єдиного казначейського рахунка	Усього доходів
2002	617,2	19 754,1	2 575,3	–	73,9	49,6	–	23 070,1
2003	1 827,8	22 874,9	1 937,2	–	87,7	37,9	–	26 765,6
2004	2 333,6	31 392,6	5 994,9	–	95,7	77,4	–	39 894,2
2005	623,4	42 652,6	6 262,0	16 344,7	162,8	311,1	–	66 356,5
2006	2 291,8	54 293,7	9 973,5	7 289,5	–	–	–	73 848,5
2007	481,4	75 534,0	25 618,5	–	150,2	77,1	2 413,5	104 274,7
2008	4 330,8	101 950,6	41 423,7	–	11,0	102,8	6 031,4	153 853,7
2009	3 504,6	99 821,2	30 771,4	13 770,0	6,7	48,8	17 374,7	169 295,0
2010	2 226,7	119 342,7	33 124,6	26 595,7	24,4	111,6	7 880,5	193 672,4
2011	2 199,7	139 055,6	40 562,1	17 755,1	90,6	90,2	12 355,9	212 109,2
2012	1 394,8	157 980,4	49 170,2	15 323,9	79,7	77,5	–	224 026,6

В умовах високої політичної конкуренції було різко збільшено пенсійні виплати. Джерелом виплати таких підвищених пенсій слугували фактично ресурси державного бюджету, залучені для покриття дефіциту Пенсійного фонду України. Натомість системні проблеми формування необхідних власних ресурсів залишилися не вирішеними.

Дослідження практики формування доходів Пенсійного фонду України дає змогу зробити висновок про несистемність цього процесу. У своїй діяльності щодо формування необхідних доходів згаданий фінансовий інститут орієнтується насамперед на вирішення гострих поточних проблем. При цьому зазвичай не вирішеними залишаються завдання щодо оптимізації дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України, намічені у процесі реформування пенсійної системи.

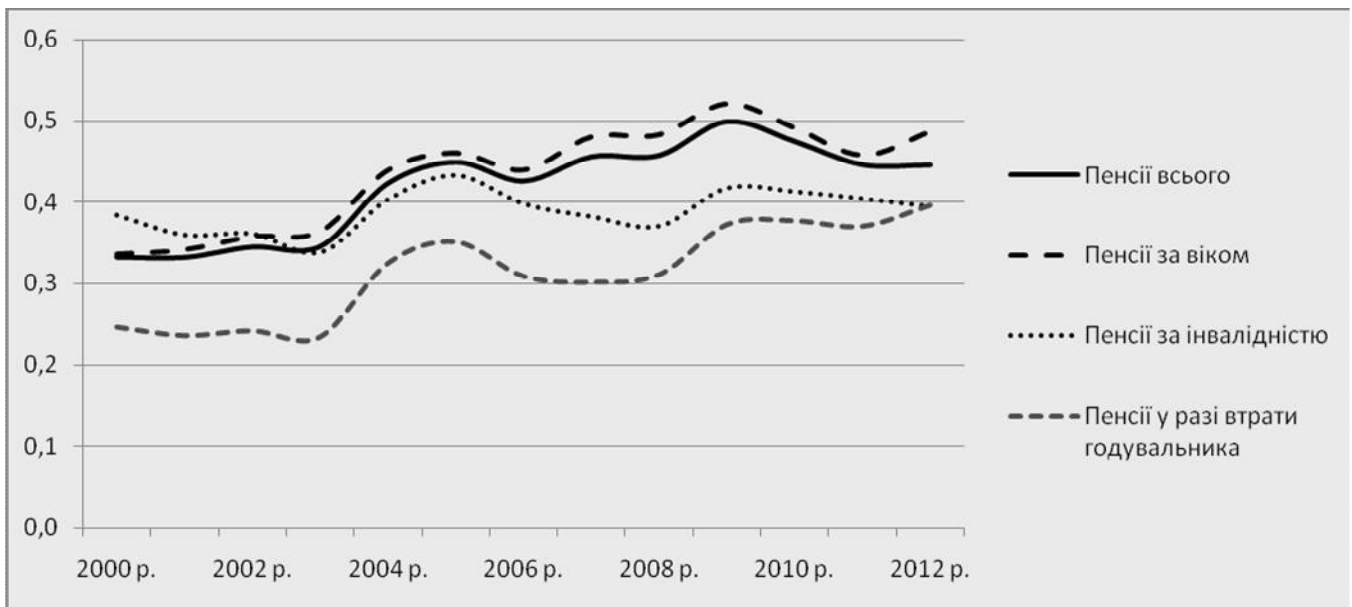
Доведено, що реалізація пенсійної реформи в Україні не лише не призвела до збільшення частки пенсіонерів, які одержують пенсійні виплати, в основі розрахунку яких закладено принципи страхування, а відбулося різке зростання чисельності осіб, яким призначено пенсії на підставі спеціального пенсійного законодавства з недотриманням цих принципів. Трансформаційні процеси в державному пенсійному страхуванні в нашій державі не призвели до чіткого розмежування джерел виплати спеціальних пенсій. У зв'язку з цим можна стверджувати про наявні недоліки функціонування пенсійної системи в умовах її

²Складено автором самостійно на основі даних Пенсійного фонду України.

реформування, зумовлені негативними тенденціями у сфері призначення спеціальних пенсій.

Під час проведення аналізу практики формування пенсійних виплат, призначених на підставі універсального пенсійного законодавства, вказано на значний вплив на цей процес негативних демографічних тенденцій. Впродовж 1999–2011 рр. спостерігалось стрімке зростання співвідношення чисельності населення, старшого за працездатний вік, до населення, молодшого за працездатний вік. Сьогодні в Україні на 100 осіб пенсійного віку припадає 246 осіб працездатного віку. Наявне співвідношення чисельності працездатного населення до населення, старшого за працездатний вік, не може забезпечити нормального функціонування державного пенсійного страхування.

Встановлено, що впродовж проведення пенсійної реформи середній розмір призначеної пенсії зростав випереджаючими темпами порівняно зі зростанням середньомісячної заробітної плати. Це призвело до зростання коефіцієнта заміщення заробітної плати пенсійними виплатами. Лише за 2004 р. коефіцієнт заміщення загалом збільшився із 0,345 до 0,422, а пенсії за віком – з 0,364 до 0,439 (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта заміщення у 2000–2012 рр.³

За результатами проведеного аналізу з'ясовано, що в умовах проведення пенсійної реформи суттєво поліпшилася реалізація соціальної функції державного пенсійного страхування. Впродовж 2002–2011 рр. розмір мінімальної пенсії за віком збільшився з 43 грн. до 884 грн., або у 20,6 разу (це при тому, що прожитковий мінімум для непрацездатних осіб збільшився значно менше – з 268 грн. до 884 грн., або у 3,3 разу).

Таким чином, темпи зростання мінімального розміру пенсії значно перевищували темпи зростання прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. Збільшення мінімальних розмірів пенсії за віком упродовж досліджуваного періоду відбувалося дуже неритмічно. Переважно періоди різкого збільшення мінімальних

³ Складено на основі даних Державної служби статистики України.

пенсійних виплат припадають на час виборів центральних органів влади. Отже, в Україні доволі потужно діє політичний чинник впливу на державне пенсійне страхування.

Дослідження практики призначення і виплат пенсій державних службовців та прирівнених до цієї категорії осіб дає змогу зробити висновок про її принципову відмінність від механізму універсального державного пенсійного страхування. Це призводить до порушення виконання функцій державного пенсійного страхування та функціонування Пенсійного фонду України. Економічна функція державного пенсійного страхування порушується насамперед через відсутність чіткої залежності між страховими внесками працівників і роботодавців та розміром пенсійних виплат. Порушення соціальної функції спричиняє наявність дуже великої диференціації між розмірами пенсій, призначених на основі Закону України “Про державну службу” й інших спеціальних законодавчих актів, та пенсій, призначених на основі універсального пенсійного законодавства. У дисертації вказано на недоліки чинного механізму фінансового забезпечення виплати дострокових пенсій.

У розділі 3 «Напрямки модернізації державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи» розроблено шляхи удосконалення практики мобілізації ресурсів Пенсійного фонду України та здійснення пенсійних виплат з метою більш ефективного виконання функцій державного пенсійного страхування.

У науковому дослідженні встановлено, що пріоритетом у системі заходів щодо розширення доходів державного пенсійного страхування має стати робота щодо легалізації заробітної плати. Для цього запропоновано розробити низку заходів, що посилюють мотивацію платників страхових внесків до повноцінної сплати та вдосконалити контроль за нарахуванням і сплатою єдиного соціального внеску.

Обґрунтовано, що важливе значення для посилення стимулів до участі в державному пенсійному страхуванні має запровадження системи повноцінного інформування населення про набуті ним пенсійні права. Враховуючи сучасні можливості комунікацій та інформаційних технологій, доцільно запровадити порядок надання доступу платникам страхових внесків до інформації про сплачені ними та роботодавцями внески за весь період трудової діяльності. Це дасть змогу здійснювати контроль працівниками за належною сплатою роботодавцями передбачених законодавством внесків. Крім цього, потрібно надати кожній людині можливість одержувати інформацію про очікуваний розмір пенсії за умови сплати єдиного соціального внеску впродовж заданого періоду.

Важливою складовою заходів щодо легалізації оплати праці є вдосконалення адміністрування єдиного соціального внеску. У середньотерміновій перспективі доцільно передати адміністрування єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду України. Це створить більше передумов для цілісного управління фінансами соціального страхування на паритетних засадах основними його учасниками – працівниками, роботодавцями та державою. У короткотерміновій перспективі, з метою більш ефективного вжиття заходів щодо легалізації заробітної плати, доцільно зберегти адміністрування єдиного соціального внеску за Міністерством доходів і зборів України, оскільки у цього фіскального органу більш розвинений

арсенал заходів щодо протидії уникненню від сплати податків та інших обов'язкових платежів.

У процесі аналізу розмірів внесків на державне пенсійне страхування у низці європейських країн та в Україні зроблено висновок про те, що в нашій державі відсутні резерви подальшого збільшення внесків у майбутньому з огляду на те, що це погіршить конкурентоспроможність вітчизняної економіки порівняно з економіками інших країн, в яких застосовують значно вищі тарифи на цей вид соціального страхування. Крім цього, можливе підвищення внесків на державне страхування призведе до зростання нелегальної зайнятості та неофіційної виплати заробітної плати, а також матиме негативні наслідки для зайнятості населення.

Доведено, що стратегічно важливо у процесі реформування пенсійної системи України поступово змінювати структуру внеску на державне пенсійне страхування, що передбачатиме збільшення навантаження на працюючих осіб і зменшення навантаження на роботодавців. Це сприятиме наближенню до європейської практики розподілу внесків між роботодавцями і найманими працівниками. Запропоновані заходи щодо перерозподілу навантаження стосовно сплати внеску на державне пенсійне страхування (як частки єдиного соціального внеску) від роботодавця до найманого працівника призведе до зниження фіскального навантаження на роботодавців та послаблення їхньої мотивації до уникнення легальної оплати праці найманим працівникам.

Окрім цього, збільшення розмірів внесків, які утримують із доходів найманих працівників, призведе, на нашу думку, до послаблення утриманських настроїв у вітчизняному суспільстві та зменшення необґрунтованих електоральних очікувань в Україні. Передувати цьому мають заходи, спрямовані на збільшення офіційної зайнятості та легальної заробітної плати працюючим. Слід зазначити, що очікуваного ефекту від реформування структури страхового тарифу неможливо буде домогтися без збільшення реальних прав працюючих в управлінні фінансовими ресурсами Пенсійного фонду України.

Констатовано, що пенсійна система України перебуває у стані реформування, що передбачає зміну найважливіших параметрів її складових. У таких умовах глибоких змін зазнає державне пенсійне страхування. З метою оптимізації функцій державного пенсійного страхування доцільно, на нашу думку, забезпечити комплексний підхід до реалізації пенсійної реформи в Україні, що передбачає гармонізацію заходів щодо модернізації державного пенсійного страхування з діяльністю, спрямованою на підвищення якості та доступності суспільних послуг для пенсіонерів. У сучасних умовах доречно вживати заходи для послаблення ролі державного пенсійного страхування в матеріальному забезпеченні пенсіонерів за рахунок розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Обґрунтовано, що пріоритетним завданням реформування пенсійної системи України та вдосконалення державного пенсійного страхування вважаємо здійснення заходів, спрямованих на розвиток фінансової грамотності населення і розширення суспільного схвалення діяльності владних інституцій щодо управління суспільними фінансами загалом та державного пенсійного страхування зокрема. Невирішеність цього питання буде значною перешкодою на шляху досягнення стратегічних цілей

розвитку пенсійної системи та підвищення ефективності державного пенсійного страхування. У таких умовах можна ставити лише локальні цілі, які суттєво не впливатимуть на сталий соціальний та економічний розвиток країни.

В Україні на законодавчому рівні окреслено перспективи розвитку двох складових державного пенсійного страхування – солідарної системи і накопичувальної системи. Незважаючи на те, що функціонування накопичувальної системи державного пенсійного страхування було передбачене ще Законом України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” № 1058-VI від 9 липня 2003 р., з того часу вона так і не була запроваджена. Слід зазначити, що за весь цей час не досягнуто консенсусу як серед політичної еліти, так і в суспільстві та наукових колах щодо доцільності запровадження накопичувальної системи державного пенсійного страхування.

Запропоновано апробувати накопичувальну систему на одному з видів спеціальних пенсій, які застосовують в Україні. Їхнє різноманіття дає змогу обрати програму державного пенсійного страхування, в котрій застосування елементів накопичувальної пенсійної системи дасть змогу не лише вирішити важливі соціальні та економічні завдання, а й детально з’ясувати проблеми її запровадження в нашій державі. Це допоможе уникнути масштабних ризиків, а на прикладі застосування накопичувальної системи – оперативно скоригувати стратегію й тактику реформування пенсійної системи. Найбільш оптимальним варіантом для піонерного впровадження накопичувальної системи державного пенсійного страхування визначено трансформацію спеціального режиму формування пенсійних виплат науковим працівникам, яким передбачено пенсії на підставі Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” № 1977-XII від 13.12.1991 р.

Обґрунтовано необхідність вдосконалення механізму призначення спеціальних пенсій окремим категоріям осіб. Зокрема, запропоновано трансформувати механізм спеціальних пенсійних виплат науковим і науково-технічним працівникам у додаткові пенсійні виплати за рахунок Накопичувального пенсійного фонду, що формуватимуться за рахунок коштів працівників і роботодавців. Це дасть змогу здобути необхідний досвід, детально з’ясувати можливі ризики у функціонуванні другого рівня пенсійної системи та розробити конкретні пропозиції щодо їхньої мінімізації.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичні узагальнення, а також запропоновано підходи до вирішення наукової проблеми вдосконалення державного пенсійного страхування в умовах проведення пенсійної реформи. Запропоновано вирішення наукової проблеми трансформації функціонального призначення державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Державне пенсійне страхування перебуває в Україні в кризовому стані, що підтверджується неспроможністю повноцінного виконання покладених на нього функцій та незбалансованістю наявних фінансових зобов’язань і законодавчо

визначених доходів у передбачуваній перспективі. Встановлено, що реформування пенсійної системи не призвело до диверсифікації джерел матеріального забезпечення пенсіонерів за рахунок розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Внаслідок цього на державне пенсійне страхування покладено обов'язок компенсувати усі ризики, зумовлені повною або частковою втратою заробітку застрахованими особами. Кризовий стан державного пенсійного страхування зумовлений, зокрема, недостатністю необхідних наукових досліджень, які б пропонували науково обґрунтовані рекомендації щодо його удосконалення в процесі проведення пенсійної реформи. Встановлено, що в наявних наукових публікаціях недостатньо враховано необхідність комплексного забезпечення сучасних потреб пенсіонерів за рахунок різноманітних джерел, що дало б змогу оптимізувати функції державного пенсійного страхування.

2. Аргументовано доцільність групування чинників, що зумовлюють об'єктивну необхідність реформування пенсійної системи, у дві групи – екзогенні та ендогенні. До найважливіших екзогенних чинників зараховано демографічні тенденції; розвиток ринку праці; доступність соціальних послуг; трансформацію соціальних цінностей; політичне становище. Найважливішими ендогенними чинниками є такі: проблеми формування фінансових ресурсів; диспропорції між платниками внесків й одержувачами пенсій; ухвалення управлінських рішень щодо пенсійного страхування. Аналіз практики функціонування державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи в Україні дав змогу зробити висновок, що владні інституції зазвичай віддають пріоритет ендогенним чинникам та недостатньо враховують вплив екзогенних чинників. Це справляє негативний вплив на ефективність функціонування державного пенсійного страхування у довгостроковій перспективі. Вдосконалення державного пенсійного страхування має відбуватися з урахуванням дії усіх чинників, що обумовлюють реформування пенсійної системи.

3. На основі дослідження інституційних основ державного пенсійного страхування доведено необхідність врахування впливу на цей процес як формальних, так і неформальних інституцій. Обґрунтовано, що у складі інституцій, які визначають поведінку суб'єктів державного пенсійного страхування, домінують формальні інституції. Чинна нормативно-правова база передбачає значний потенціал розвитку державного пенсійного страхування в умовах багаторівневої пенсійної системи на ринкових засадах. Проте суттєво погіршує інституційне забезпечення державного пенсійного страхування в нашій країні велика кількість законодавчих актів, що встановлюють певні винятки і преференції для окремих застрахованих осіб. Значною мірою вирішити цю проблему і забезпечити комплексність реформування пенсійної системи спроможне ухвалення Пенсійного кодексу України. Встановлено, що в Україні залишаються нерозвиненими неформальні інституції, які визначають поведінку суб'єктів державного пенсійного страхування. Обґрунтовано рекомендацію стосовно необхідності вжиття заходів щодо розвитку неформальних інституцій державного пенсійного страхування у процесі пенсійної реформи.

4. Аналіз доходів бюджету Пенсійного фонду України дав змогу зробити висновок про вразливість його фінансового становища. Незважаючи на те, що одним

із завдань реформування пенсійної системи України було застосування страхових внесків, адекватних пенсійним виплатам, упродовж досліджуваного періоду спостерігалися протилежні тенденції. Нині страхові платежі забезпечують лише близько двох третин доходів Пенсійного фонду України. В таких умовах його фінансове становище цілком залежить від повноти надходжень коштів із зовнішніх джерел – з Державного бюджету України та єдиного казначейського рахунка. Таким чином, відсутність системного підходу до регулювання видатків і доходів Пенсійного фонду в період пенсійної реформи не лише не зменшила дію внутрішніх чинників реформування пенсійної системи, а й призвела до їх посилення. Розроблено пропозиції, спрямовані на зміцнення мотивації учасників державного пенсійного страхування щодо сплати відповідних внесків.

5. Дослідженням практики здійснення пенсійних виплат в умовах реалізації пенсійної реформи в Україні встановлено, що середній розмір призначеної пенсії зростав випереджаючими темпами порівняно зі збільшенням середньомісячної заробітної плати. Це призвело до зростання коефіцієнта заміщення заробітної плати пенсійними виплатами. Найбільший вплив на зростання розміру пенсій і коефіцієнта заміщення мало встановлення наприкінці 2004 р. значних доплат до пенсій, які не перевищують прожиткового мінімуму. Впродовж 2002–2012 рр. розмір мінімальної пенсії за віком збільшився у 20,6 разу, а темпи зростання мінімального розміру пенсії значно перевищували темпи збільшення прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб. Велике значення для соціальної захищеності пенсіонерів мало втілення у життя законодавчої норми щодо встановлення мінімальної пенсії на рівні, що перевищує прожитковий мінімум для непрацездатних осіб. Відзначено несистемність та непослідовність ухвалюваних рішень, які впливали на визначення розміру пенсій, що зумовлено переважно дією політичного чинника на державне пенсійне страхування. Рекомендовано запровадити законодавчі норми, згідно з якими підвищення мінімальних розмірів пенсій залежатиме від рівня інфляції та від середнього розміру заробітної плати в країні, й обмежити можливості політичних інституцій змінювати пенсійні виплати у передвиборчий період.

6. За результатами аналізу порядку призначення спеціальних пенсій встановлено недоліки, які залишилися неусуненими у процесі реформування пенсійної системи України. Так, чинний механізм фінансового забезпечення виплати дострокових пенсій зазвичай передбачає перекладання (повне або часткове) відповідних зобов'язань на державний бюджет. Окремі категорії осіб одержують значні преференції, пов'язані з достроковим виходом на пенсії, у вигляді більш раннього призначення пенсійних виплат та більшого періоду їх отримання, які оплачують здебільшого за рахунок коштів державного бюджету. Це дає змогу роботодавцям встановлювати оплату праці на нижчому рівні, порівняно з тим, який би спостерігався в разі відсутності подібних преференцій. Таким чином, реальну вигоду від застосування механізму дострокового виходу на пенсії одержують підприємства, зокрема ті, які створюють своїм працівникам важкі умови праці. Обґрунтовано рекомендації щодо необхідності реалізації довготермінової стратегії уніфікації державного пенсійного страхування щодо всіх категорій працюючих, а особливості зайнятості окремих категорій осіб доцільно враховувати в рамках

диференційованих внесків працівників і роботодавців у межах накопичувальної системи державного пенсійного страхування.

7. Основним напрямком розширення ресурсів державного пенсійного страхування є зменшення рівня тінізації української економіки та збільшення обсягів офіційної заробітної плати. Для цього запропоновано застосовувати дві групи заходів: 1) посилення мотивації працівників і роботодавців до повноцінної участі в державному пенсійному страхуванні; 2) посилення відповідальності працівників і роботодавців у разі уникнення від належної сплати єдиного соціального внеску. Серед рекомендацій, які належать до першої групи заходів, запропоновано: активне застосування соціальної реклами, покликаної роз'яснити працюючим усі вигоди від сплати їхніми роботодавцями передбаченого законом єдиного соціального внеску, а також можливі ризики в разі його несплати; запровадження автоматизованої інформаційної системи, яка має видавати інформацію про очікуваний розмір пенсії після внесення до системи необхідних параметрів; забезпечення належної прозорості діяльності Пенсійного фонду України; легалізацію зайнятості українців у зарубіжних країнах, результатом чого була б повноцінна участь громадян України у пенсійному страхуванні. Крім цього, в роботі обґрунтовано необхідність посилення відповідальності роботодавців за використання робочої сили без необхідного оформлення, а також за неофіційну виплату заробітної плати та запровадження кримінальної відповідальності за використання робочої сили без необхідного нарахування заробітної плати і сплати єдиного соціального внеску.

8. Реформування пенсійної системи має відбуватися в межах багаторівневої концепції пенсійного страхування, спрямованої на забезпечення всіх життєво важливих потреб пенсіонерів. Аргументовано, що в прогнозованій перспективі розвитку державному пенсійному страхуванню належатиме провідна роль у пенсійній системі України. Розроблено пропозиції стосовно забезпечення комплексного підходу до реалізації пенсійної реформи в Україні, що передбачає гармонізацію заходів з модернізації державного пенсійного страхування із діяльністю, спрямованою на підвищення якості та доступності суспільних послуг пенсіонерам. Обґрунтовано рекомендації щодо поступового запровадження другого рівня пенсійної системи – накопичувальної системи державного пенсійного страхування, а саме: трансформацію механізму спеціальних пенсійних виплат науковим і науково-технічним працівникам у додаткові пенсійні виплати за рахунок Накопичувального пенсійного фонду, який формуватимуть за рахунок коштів працівників і роботодавців.

9. Модернізація державного пенсійного страхування передбачає вжиття різносторонніх активних заходів, які передбачають удосконалення економічних відносин між усіма учасниками державного пенсійного страхування. В дисертації обґрунтовано комплекс необхідних заходів у найважливіших напрямках оптимізації державного пенсійного страхування з урахуванням положень сучасної фінансової науки. З огляду на велику кількість напрямків, які потребують реформування, в подальших дослідженнях доцільно більш детально розвивати кожен з напрямків модернізації державного пенсійного страхування, зазначений у дисертаційній роботі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Фінансові важелі подолання бідності в Україні : моногр. / [О. П. Кириленко, І. І. Білоус, Б. С. Малиняк та ін.] ; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2010. – 430 с. (дисертанту належить підрозділ 3.3) (1,21 д. а.).
2. Петрушка О. Сутнісно-теоретичні засади державного пенсійного страхування / Олена Петрушка // Світ фінансів. – 2010. – № 3. – С. 73–81 (0,72 д. а.).
3. Петрушка О. Теоретичні основи функціонування державного пенсійного страхування України / Олена Петрушка // Фінансова система України : збірник наук. праць. (Серія “Економіка”) – Острог: В-во Національного університету “Острозька академія”, 2010. – Вип. 15. – С. 279–287 (0,60 д. а.).
4. Петрушка О. Аналіз офіційних інституцій державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи в Україні / Олена Петрушка // Економічний вісник університету. – 2011. – Вип. 16/1. – С. 410–416 (0,78 д. а.).
5. Петрушка О. Сучасний стан здійснення пенсійних виплат у межах універсального пенсійного законодавства / Олена Петрушка // Економічний аналіз : зб. наук. праць – Вип. 9. – Ч. 1. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 250–255 (0,62 д. а.).
6. Петрушка О. Механізм призначення пенсій державним службовцям / Олена Петрушка // Світ фінансів. – 2012. – № 4. – С. 179–188 (0,66 д. а.).
7. Петрушка Е. Институциональные основы государственного пенсионного страхования в Украине / Ольга Кириленко, Елена Петрушка // Журнал европейской экономики. – 2013. – № 1(Т. 12). – С. 86–104 (1,06 д. а.) (дисертанту належить 0,53 д. а.; визначено склад і зміст формальних та неформальних інституцій державного пенсійного страхування в Україні).
8. Петрушка О. Стан і проблеми формування доходів Пенсійного фонду України в період реформування пенсійної системи / Олена Петрушка // Наука й економіка. – 2013. – № 1. – С. 56–61 (0,42 д. а.).
9. Petrushka O. Die Hauptaufgaben der Vervollkommnung der staatlichen Rentenversicherung durch das Prisma der Rentenreform in der Ukraine / Olena Petrushka // Platzbestimmung Osteuropas on der sozio-ökonomischen Globalisierung. – Berlin, 2013. – S. 407–417 (0,66 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

10. Петрушка О. В. Теоретичне обґрунтування об’єктивної необхідності державного пенсійного страхування в ринковій економіці / О. В. Петрушка // Перспективи розвитку фінансових систем європейських країн в умовах виходу з кризи : матер. XII Міжнар. студ.-аспірант. конф. (м. Львів, 19 лист. 2010 р.) / відп. ред. Альошина Л. Є. – Ч. 1. – Львів : ЛДФА, 2010. – С. 124–127 (0,14 д. а.).

11. Петрушка О. В. До питання щодо оцінювання результативності державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи / О. В. Петрушка // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : зб. тез доп. Восьмої міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчених (м. Тернопіль, 24–25 лют. 2011 р.). – Ч. 2. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – С. 151–153 (0,14 д. а.).

12. Петрушка О. В. Інституційні основи державного пенсійного страхування / О. В. Петрушка // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. наук. конф. проф.-викл. складу ТНЕУ (м. Тернопіль, 14 квіт. 2011 р.) / відп. ред. О. П. Кириленко – Тернопіль : Видав. центр “Вектор”, 2011. – С. 179–182 (0,21 д. а.).

13. Петрушка О. В. Проблематика застосування режиму дострокового виходу на пенсії в умовах реформування пенсійної системи України / О. В. Петрушка // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. Загальноунівер. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Тернопіль, 11 квіт. 2012 р.) / відп. ред. О. П. Кириленко – Ч. 1. – Тернопіль : Видав. центр “Вектор”, 2012. – С. 88–93 (0,12 д. а.).

14. Петрушка О. В. Практика призначення пенсійних виплат в межах спеціального пенсійного законодавства в умовах реформування пенсійної системи / О. В. Петрушка // Перспективи розвитку фінансової системи України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 19–20 квіт. 2012 р.) / відп. ред. І. С. Гуцал. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С. 165–167 (0,14 д. а.).

15. Петрушка О. В. Ключові напрямки удосконалення державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи / О. В. Петрушка // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в умовах проведення системних реформ : матер. Загальноунівер. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Тернопіль, 10 квіт. 2013 р.) / відп. ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : Видав. центр “Вектор”, 2013. – С. 87–89 (0,12 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Петрушка О. В. Державне пенсійне страхування в умовах реформування пенсійної системи України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2013.

Проведено комплексне дослідження теоретичних та практичних аспектів державного пенсійного страхування. Розкрито сутнісно-теоретичні засади та закономірності функціонування державного пенсійного страхування в умовах реформування пенсійної системи. Дано оцінку функціям пенсійного страхування, розроблено класифікацію чинників реформування пенсійної системи в Україні, визначено інституційні основи пенсійного страхування.

Здійснено багатоаспектну оцінку акумулювання доходів Пенсійного фонду України, проаналізовано практику формування пенсійних виплат, призначених на

основі універсального та спеціального пенсійного законодавства, виявлено основні проблеми в цій сфері.

Визначено концептуальні підходи до вдосконалення механізму мобілізації доходів Пенсійного фонду України. Обґрунтовано пропозиції щодо покращення формування пенсійних виплат у період проведення пенсійної реформи.

Ключові слова: державне пенсійне страхування, пенсія, пенсійна система, доходи Пенсійного фонду України, пенсійні виплати.

АННОТАЦИЯ

Петрушка Е. В. Государственное пенсионное страхование в условиях реформирования пенсионной системы Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2013.

В диссертации осуществлено теоретическое и практическое обобщение, а также предложен новый подход к решению научной проблемы совершенствования государственного пенсионного страхования в условиях проведения пенсионной реформы. Исследованы научные подходы к определению сущности государственного пенсионного страхования и предложено авторское определение. Раскрыты объективные предпосылки функционирования государственного пенсионного страхования в стране с рыночной экономикой. Выявлены факторы, определяющие спрос на пенсионное страхование, а также факторы, делающие невозможным их удовлетворение без участия государства.

Рассмотрены закономерности функционирования государственного пенсионного страхования в условиях реформирования пенсионных систем. Обосновано действие экзогенных и эндогенных факторов реформирования пенсионных систем и их влияние на государственное пенсионное страхование. Значительное внимание в работе уделено исследованию институциональных основ государственного пенсионного страхования. Проведен анализ состава и сущности официальных институтов, регламентирующих государственное пенсионное страхование в период проведения пенсионной реформы в Украине. Исследованы основные неформальные институты на предмет их соответствия официальным нормам и правилам, определяющим деятельность субъектов государственного пенсионного страхования.

Проанализирована практика мобилизации доходов Пенсионного фонда Украины. Отмечены недостатки сложившейся структуры доходов и указаны негативные тенденции ее изменения в период пенсионной реформы. Выявлена финансовая уязвимость и нестабильность доходов бюджета Пенсионного фонда Украины. Предложены ключевые направления совершенствования состава и структуры доходов в нашем государстве.

Исследована практика формирования пенсионных выплат в рамках универсального пенсионного законодательства Украины в условиях реформирования пенсионной системы. Проведен анализ реализации функций

государственного пенсионного страхования и отмечены имеющиеся в этой сфере проблемы. Проанализирована практика выплат пенсий отдельным категориям населения в условиях пенсионной реформы. Выявлены недостатки функционирования специального режима формирования пенсионных выплат. Указаны направления применения специальных режимов формирования пенсий для финансовой устойчивости Пенсионного фонда Украины.

В диссертации обоснованы рекомендации по усовершенствованию практики мобилизации доходов Пенсионного фонда Украины. Предложены меры, касающиеся оптимизации системы администрирования единого социального взноса и передачи в среднесрочной перспективе полномочий по его администрированию от Министерства доходов и сборов Украины к Пенсионному фонду Украины. Большое внимание уделено мерам по активизации стимулирования участников государственного пенсионного страхования к полноценному участию в этом процессе. Среди первоочередных мер указано на необходимость повышения легальной заработной платы в национальной экономике.

Доказано, что реформирование пенсионной системы целесообразно осуществлять в пределах многоуровневой концепции пенсионного страхования, направленной на обеспечение всех жизненно важных потребностей пенсионеров. Аргументировано, что в прогнозируемой перспективе, государственному пенсионному страхованию будет принадлежать ведущая роль в пенсионной системе Украины.

Разработаны предложения по обеспечению комплексного подхода к реализации пенсионной реформы в Украине, предусматривающего гармонизацию мероприятий по модернизации государственного пенсионного страхования с деятельностью, направленной на повышение качества и доступности общественных услуг для пенсионеров. Обоснована рекомендация, касающаяся постепенного ввода второго уровня пенсионной системы – накопительной системы государственного пенсионного страхования, а именно, трансформации механизма специальных пенсионных выплат научным и научно-техническим работникам в дополнительные пенсионные выплаты за счет Накопительного пенсионного фонда, которые будут формироваться за счет средств работников и работодателей.

Ключевые слова: государственное пенсионное страхование, пенсии, пенсионная система, доходы Пенсионного фонда Украины, пенсионные выплаты.

ANNOTATION

Petrushka O. V. State pension insurance under the conditions of pension system reform in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation on obtaining scientific level of Candidate of Economic Sciences in speciality 08.00.08 – Money, Finances and Credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2013.

A comprehensive investigation of the theoretical and practical aspects of state pension insurance is conducted. The essential and theoretical bases and regularities of the functioning of state pension insurance under the conditions of pension system reform are

revealed. Pension insurance functions are estimated, the classification of factors of the country's pension system reform is developed, the institutional principles of pension insurance in Ukraine are defined.

A multifold evaluation of accumulation of income of the Pension Fund of Ukraine is made, the analysis of the formation of pension payments assigned on the basis of universal and special pension legislation is performed, the major problems in this area are identified.

Conceptual approaches to improving the mechanism of mobilization of income of Pension Fund of Ukraine are determined. Suggestions for improving the mechanism of formation of pension payments during the pension reform period are grounded.

Keywords: state pension insurance, pension, pension system, income of Pension Fund of Ukraine, pension payments.

Підписано до друку 23. 01. 2014 р.
Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублювальній машині.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл. вид. арк. 1,0.
Зам № А002-14. Тираж 130 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Львівська, 3, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua